

מסע החירות

"להיות עם חופשי בארצנו"

מבוא

זו אחריותו של כל אדם להתקומם נגד העבדות, נגד כל רודנות באשר היא. "למען תזכור את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך". זה אינו רק זיכרון של חג, ואינו רק אירוע של ליל הסדר. זו מטלה יומיומית, מאבק עיקש למען יציאת מצרים של כל אדם – זו המטלה הקשה של השגת החירות והשמירה עליה. פרופ' חנוך בן פזי, ראש החוג לפילוסופיה יהודית באוניברסיטת בר אילן

חג הפסח – 'זמן חירותנו' הוא הזדמנות להבין את מושג החירות ולהתמודד עם ערך החירות בחיינו. כל שנה מחדש אנחנו קוראים בהגדה: "השנה עבדים, בשנה הבאה בני חורין". החירות, מעצם מהותה, הינה שאיפה, יותר מאשר מציאות. היא אינה מושגת במלואה, אך המאבק המתמשך להשגתה הוא מסע חיינו כיחידים וכעם.

הסיפור המקראי משלב את העבדות במצרים ואת היציאה לחופשי. שני חלקי הסיפור טבועים ב-DNA הלאומי. זכר העבדות בא לידי ביטוי בחקיקה החברתית שתובעת חמלה על החלש ודאגה לזר, וזכר הגאולה והפדות הוא סיפור הולדתנו כאומה.

מעריך השיעור נועד להעמיק את ההבנה של מושג החירות תוך מתן דגש על האחריות הנלווית אליו. בכל אחד מפרקי השיעור נבחן את אחריותו של בן חורין כלפי האחר, את מקור החירות כזכות טבעית וכחובה מוסרית, ואת השאיפה לחירות בכל מעגלי החיים – האישי, המשפחתי, הקהילתי, הלאומי והאוניברסלי. לא רק כשאיפה רעיונית, אלא כערך חברתי שראוי לממשו. המסר החוזר הוא שהיותנו עם חופשי בארצו, הוא גם הישג, וגם שליחות להמשיך להיאבק על החירות, לשמור עליה ולהבטיח אותה לכל.

השיעור מחולק לארבעה פרקים לפי שמות החג, כשכל פרק עוסק בהיבט אחר:

פרק חג הפסח – מרכזיות יציאת מצרים בחג הפסח ובתרבות היהודית.

פרק חג האביב – חלוציות והתחדשות החיים במדינת ישראל.

פרק חג החירות – ערכים חברתיים שונים הקשורים לחג, ערכי יסוד שבראשם ערך החירות.

פרק חג המצות – ליל הסדר וההגדה של פסח.

השיעור נועד לשתי שכבות גיל מבחינת מגוון המקורות ואופי המתודות. הוא בנוי באופן מודולרי – ניתן לבחור פרקים בהתאם לאופי הכיתה. המטרה העיקרית היא להגיע מהשיעור הרעיוני אל היישום במציאות החיים.

השנה נחגוג את חג הפסח בצל מלחמה קשה. ניתן להתייחס לאתגרי השעה בכל אחד מן הפרקים בשיעור, אך כדאי וחשוב לכוון את השיעור בהתאם למצב בכיתה (נפגעי ונפגעות הטבח, משפחות חטופים, משפחות שכולות וכדומה):

- **חג הפסח** – נקודה מרכזית בפרק היא שחובת זיכרון יציאת מצרים מחייבת לזכור את קשיי העבדות לצד שמחת החירות. בצל המלחמה ראוי להעמיק את הדיון בשאלה איך ניתן להעניק משמעות לכך שכל אחד ואחת מאיתנו נאלץ/ת לשאת זיכרונות קשים ועצובים? חשוב להדגיש את החמלה ואת הרגישות לכאבם של אחרים, כמו גם את היכולת והחובה לזכור גם את סיפורי הגבורה וההצלחה של המלחמה שגם הם חלק ממנה.
- **חג האביב** – פרק זה עלול להיות טעון במיוחד. עיקרו עיסוק באנשים ששהו בשבי והאופן בו ציינו את חג הפסח במצב של אובדן חירות. הסיפורים עלולים לעורר זיכרונות ומחשבות על החטופות והחטופים הרבים במלחמה זו, אך המסר של הסיפורים הוא מסר אופטימי של זיהוי חירות פנימית, ומציאת דרכים לחוש חירות גם בתוך הקושי. חשוב להאיר מסר זה כדי לתת תקווה.
- **חג החירות** – הפרק עוסק בחובת האחריות, באחריות המוטלת על אדם בן חורין ובבחירה החופשית כביטוי לערך זה. חשוב לאפשר שיתוף בחוויות של אובדן חירות בזמן המלחמה (למשל: החובה להישאר ליד ממ"ד או בני/ות זוג שלא יכלו לעבוד כרגיל בגלל מילואים) ולהאיר את האירועים הללו כצמתים בהן הייתה בחירה והכרעה אישית עם מוכנות למחירים שנובעים ממנה. אפשר להתייחס גם למכתבים של חיילים ונופלים שדיברו על הבחירה שלהם להילחם, ולבחון את משמעות החירות בהיבט זה.
- **חג המצות** – הדגש בפרק הוא על פתיחת הדלת וההכלה בליל הסדר. זו ההזדמנות להתייחס לחיילים בודדים, למשפחות שכולות ולמשפחות של פצועים ופצועות שרוצים לשתף ולספר.

מטרות השיעור

- 1 העמקת ההיכרות וההבנה של מושג החירות על היבטיו השונים
- 2 לימוד על חג הפסח דרך מגוון של מקורות ודעות
- 3 יישום ערך החירות בחיי היומיום ומציאת דרכים להעמיק ולהעצים את מקומו בחיים האישיים שלנו ובחברה הישראלית בכלל

ציוד דרוש

- אמצעי הקרנה
- כלי כתיבה ואמצעי יצירה (כולל מחשב)
- דפי מקורות, כרטיסיות עבודה

מהלך השיעור

א. תרגיל פתיחה

1 **נסביר:** ערכים מרכזיים שמנחים את חיינו באים לידי ביטוי בהתנהגות, בתרבות ובאמנות (שירי מחאה או גרפיטי למשל), ולעיתים גם בשמות של אנשים, רחובות ויישובים. (למשל, ערך החירות עומד מאחורי שמות היישובים: חירות, בני-דרור, פדויים, גאולים, רחוב מעלה השחרור ועוד.)

2 נתחלק לקבוצות ונחלק לכל קבוצה כרטיסיה הכוללת שם של ישוב או רחוב הקשורים בערך החירות, והסבר על ההיסטוריה שלו (**נספח א**). נבקש מהתלמידים: לעצב ליישוב או לרחוב סמל שיבטא את ערך החירות באופן מיטבי. שימו לב למילה שמבטאת את החירות בכל שם שנבחר, למשמעות, ולקשר לתולדות היישוב.

כללים לעיצוב סמל

- שם היישוב חייב להופיע.
- הסמל מייצג ועוזר לזהות את היישוב.
- סמל יכול להיות מורכב מתמונה ומטקסט נלווה (פסוק, פתגם), או לכלול תמונה עם שם היישוב בלבד.
- סמל מתאפיין בסימן, בצורה, או בגופן מיוחד. מטרתו לספר באופן פשוט: מה (או מי) מיוצג בו.
- בחירת הצבעים תעשה בהתאם לתחושה הרצויה. לדוגמה, לאווירה נינוחה ורגועה, גווני ירוק או כחול בהיר. לאווירת תעוזה או יוקרה, גווני שחור (מומלץ לבחור עד שלושה צבעים).
- לא להרבות בפרטים.

3 נתכנס במליאה, ונבקש להציג את הסמלים שיצרו. נשאל:

- אילו היבטים שונים של חירות באים לידי ביטוי בשמות האתרים?
- אילו צבעים/גופנים/איורים מאפיינים את החירות לפי הסמלים שעוצבו? איזו אווירה מייצרת החירות על פי הסמלים שעוצבו?
- דמיינו שאנחנו מקימים יישוב קהילתי שערך החירות מרכזי בו. איזה היבט של חירות הייתם/ן בוחרים/ות להדגיש? (חופש או גאולה, שחרור או בחירה...), הציעו שם ליישוב שיבטא את היבט החירות שחשוב לכם/ן להדגיש.
- מה הוא ההיפך מחירות, על משמעויותיה השונות? (עבדות/גלות/מלחמה/שעבוד)

במהלך הלימוד נבחן היבטים שונים של החירות. נתייחס אל החירות כמסע מתמשך. נבחן את נקודת המוצא של מסע החירות, את היעד אליו שואפים ואת האופנים השונים לממש את החירות.

מעבדות לחירות – על חירות ואחריות

1 פתיחה: נסביר: בתורה עשרות אזכורים, בהקשרים רבים ושונים, לעבדות עם ישראל במצרים. רוב החגים והמועדים במקרא קשורים אף הם לעבדות ו/או ליציאת מצרים, דוגמת שבת או חג הפסח בהם אנחנו מצווים לזכור שהיינו עבדים במצרים.

נשאל: למה חשוב לשוב ולהזכיר את העבדות בכל הזדמנות? מה הלקח שיש להפיק מפרק זה בתולדות עמנו? נרכז את התשובות על הלוח תוך הפרדה בין עמדות שמתייחסות לזיכרון העבדות, לעומת עמדות שממוקדות בשחרור וביציאה ממצרים (בכיתות בהן ההתייחסות תהיה בעיקר לעבדות, נפריד בין עמדות מוסריות נגד העבדות לבין עמדות ששואפות לעצמאות או אפילו אדנות כלקח).

2 נשאל: מה ההבדל בין עבודה לעבדות?

נקרין אחד מהסרטונים הבאים. נסביר שמדובר בתיאור מפי נשים שחוו עבודה בתנאים קשים. נבקש לשים לב לפרטים הבאים: שעות העבודה, שעות המנוחה, שכר, יחס המעסיק, תחושות העובד/ת, אופי העבודה.

נצפה בדקות 2.54 ועד 6.51.

[הייתי משרתת](#)

נצפה בדקות 1.15 עד 5.35.

[24 שעות בחיי עובדת זרה](#)

נשאל:

- ? מה מונע מהנשים לעזוב את מקום העבודה שלהן?
- ? מה התיקון הראשון שהייתם/ן מתקנים/ות בתנאי העסקה שראיתם/ן בסרט?

שאלות

3 נחלק את דף המקורות (נספח ב). נקרא במליאה את המקור 'לא עוד שעבוד – ללמוד להיות חזק שמתנהג כראוי' מאת ד"ר אורית אבנרי. לאחר הקריאה נציג את שלוש התגובות האפשריות לעבדות שמציעה אבנרי (אדנות, חיסול העבדות, 'חזק כראוי').

נשאל:

- ? אילו עמדות עלו בסרטון?
- ? אבנרי מכריעה מהי הדרך הנכונה לדעתה. איזו עמדה נכונה לדעתכם?
- ? מה יכול להיות תפקידנו, כיחידים, כשאנו מזהים/ות סיטואציות של העסקה בתנאי עבדות?

שאלות

למידה בחברותא

4 נתחלק לחברותות ללמידת דף המקורות (נספח ב).

נתכנס במליאה, ונשאל:

- ? מה הקשר בין חירות ואחריות?
- ? מה אנחנו יכולים לעשות בפסח (או לקראת החג) כביטוי להיותנו בני חורין שזוכרים את העבדות במצרים?

שאלות

נסביר: כמעט כל המצוות החברתיות המופיעות במקרא מבוססות על זיכרון העבדות (מצוות חברתיות כמו שבת, דאגה לעניים, משפט צדק לכל, יחס הוגן לזרים, תנאי העסקה).

- ? מה זיכרון העבדות אמור לעורר בנו (רגש/פעולה)?
- ? מה הלקח שנרצה להעביר? איזה שינוי נבקש?
- ? היכן נכון לתלות שלט עם תזכורת שכולנו היינו עבדים במצרים?

שאלות

משעבוד לשחרור – חירות פנימית

1 פתיחה: האביב אינו רק העונה בה חוגגים את חג הפסח, הוא גם סמל להתחדשות וצמיחה. בספרות ובשירה ישנן דוגמאות רבות בהן הטבע שבחוץ, משקף הלך נפש פנימי. לדוגמה השורה "לעולם בעקבות השמש, לעולם בעקבות האור" משירו של אהוד מנור, והשורה "כמו הטבע גם ללב ארבע עונות" בשיר 'עונות' של אביב גפן.

נשאל: איזה מצב נפשי יכול לסמל האביב?

2 בקריא / נקרינ בית מהשיר 'עץ אגס' של רחל המשוררת (בלובשטיין):

יד אביב בקשר הזה... אדם מקיץ משנה
ורואה: מול חלונו
עץ אגס מלבלב.
ובן-רגע: החר זה רבץ על הלב
התפורר ואינו.

נשאל:

- מה המהפך הפנימי שמתחולל באדם שרואה עץ מלבלב?
- מה תפקיד האביב בלבוב הזה?
- מה הקשר בין אביב לחירות? (נתמקד בהתחדשות, בכוח הפנימי לצמוח, באופטימיות)

שאלות

למידה בחברותא

3 נתחלק לחברותות ללמידת דף המקורות (**נספח ג**). אפשר לחלק את הכיתה כך שכל חצי כיתה תלמד סיפור אחד, ובמליאה ישתפו זה את זה בספור שלמדו. **נסביב:** בדף שני סיפורים על חירות הקשורים בחג הפסח, שיעזרו לנו להעמיק את השיח על חירות פנימית.

4 לסיכום, נתכנס במליאה, ונשאל:

- מה מאפיין בן חורין?
- מה מאפשר לאדם לחוש חירות גם בתנאי שבי ומצוקה?
- החירות, כמו האביב, מצמיחה ומחדשת. מה צמח או התחדש בזכות החירות בסיפור שלמדתם?
- מהסיפורים שקראתם, או מסיפורים משפחתיים שלכם, איזה סיפור חירות הייתם מוסיפים/ות להגדה של פסח? מדוע?

שאלות לדיון

מבית עבדים לעם - חובת החירות

1 פתיחה: נקריין על הלוח מספר דימויי חירות (נספח ד).

? **נשאל** (על כל תמונה בנפרד): ממה משתחררים (ו/או אל מה)? נדגיש בכל תמונה היבטים שונים של חירות. נצביע גם על ערכים נוספים שעולים לצד החירות (בחירה אישית, שוויון, חופש ביטוי ועוד).

נחלק את התלמידים לזוגות ונבקש מכל זוג לחשוב על חירות שחשובה להם בעת הזו במעגל האישי/משפחתי/קהילתי/לאומי, וליצור דימוי של חירות בהשראת התמונות שהוצגו (לדוגמה חפץ אחר שמדמה חירות, או היבט אחר של חירות). לקראת סיום המשימה, נבקש להוסיף כותרת לדימוי שנבחר.

משימה

במליאה: נבקש ממספר זוגות להציג ולבאר את הדימויים שיצרו. לאחר ההצגה, נבקש לאתר נושאים חוזרים, או רעיונות דומים שעלו במהלך הצגת הדימויים השונים. נצביע על עבודות שמייצגות חירות חיובית (החופש לעשות) וחירות שלילית (חירות ממגבלה או מקושי).

למידה בחברותא

2 נתחלק לחברותות ללמידת דף המקורות (נספח ה).

3 נתכנס במליאה ונסביר: חירות באה לידי ביטוי באופנים שונים ובעוצמות משתנות. נבקש להגיע להגדרה רחבה וכוללת של המושג חירות. לצורך ההגדרה נבקש להשלים את ההיגדים הבאים על פי המקורות, ועל פי עמדות אישיות:

« חירות מ...

« חירות ל...

« חירות מאת...

4 **לסיכום, נשאל:** באיזה אופן אנחנו מבטאים את ערך החירות כיחידים? איזו תמונה ו/או מקור שלמדנו הייתם/ן מוסיפים/ות להגדה או לליל הסדר על מנת להדגיש את ערך החירות בחג?

תקוות החירות - מזרות לשותפות

1 פתיחה: נסביר: ארוחה חגיגית מסמלת מועד, אירוע או רעיון חשוב שמתכנסים לכבודו. דמיינו 'סעודת חירות'. **נשאל:**

- ❓ איזה תפריט הייתם/ן מציעים/ות ומדוע? מי היו מוזמנים/ות? איפה תקיימו את הסעודה? אילו פעולות או תפאורה ידגישו את היות הארוחה 'סעודת חירות'?
- ❓ מה מכל ההצעות שהעליתם/ן מוכר לכם/ן מליל הסדר?

שאלות

למידה בחברותא

2 נתחלק לחברותות ללמידת דף המקורות (נספח ו).

לסיכום, נתכנס במליאה, ונסביר: המקורות שלמדנו עוסקים בהתכנסות בליל-הסדר כמאפיין של חירות. **נשאל:**

- ❓ כיצד ניתן לתת תחושת חירות למי שאין לו עם מי לחגוג את ליל הסדר?
- ❓ האם אתם/ן מכירים/ות יוזמות מוסדיות של הזמנת אורחים לליל הסדר? מי המזמין/ה? מי המוזמן/ת?
- ❓ מה הופך את ליל הסדר לסעודת חירות?
- ❓ מה אנחנו כתלמידים יכולים לתרום ליוזמות אלה כדי לקדם את ערך החירות בקהילה?

שאלות לדיון

ג. מהלכה למעשה - הצעה לפעילות מסכמת

נסביר: היכולת לחיות כבני חורין תלויה במידה רבה בסביבה בה אנו חיים. כל אדם זכאי לחיות כבן חורין, ויש לוודא שתנאי החיים מאפשרים לו לממש זכות זו (לדוגמה: ללא מערכת כריזה באוטובוס קשה לאדם עיוור להתנייד בחופשיות במרחב). חג הפסח צריך להיות חג חירות עבור כולם/ן, גם לא/נשים עם מוגבלות.

נכיר את השיר **'עבדים הינו' בשפה הסימנים**

(במהלך הסרטון ננסה לזהות איך אומרים 'בני חורין' בשפת הסימנים)

נסביר: המשימה של הכיתה היא לשמש יועציות/ות נגישות לקראת החג המתקרב. נגישות דורשת יצירת אפשרויות לא/נשים עם מוגבלויות שונות להשתלב בחברה בשוויון, בכבוד ובעצמאות מרבית בכל תחומי החיים.

משימה בקבוצות: חשבו על א/נשים עם מוגבלויות שונות שחג הפסח מייצר עבורם/ן אתגרי נגישות. המגבלה יכולה להיות פיזית, נפשית או אחרת. חשבו הן על ההתכנסות לליל הסדר והן על הקריאה בהגדה, כמנהג מרכזי בפסח.

- ❓ מה יהיו הקשיים של האיש/ה עם המוגבלות שחשבתם/ן עליו/ה בליל הסדר ובקריאת ההגדה?
- ❓ הציעו פתרונות (כמו ללמוד שיר בשפת סימנים לטובת כבוד/ת שמיעה, או קיום ליל הסדר בבניין עם מעלית לטובת א/נשים עם קושי בתנועה).
- ❓ נסחו איגרת נגישות עבור כל מי שחוגג/ת את ליל-הסדר (אפשר ליצור סרטון במקום לכתוב את ההמלצות). איך נפרסם את האיגרת לטובת הקהילה?

שאלות

● באתר **נגישות ישראל** ניתן ללמוד על האתגרים ועל פתרונות אפשריים.

חירות על המפה

פדויים

בשנת 1950 נוסד מושב פדויים, בידי עולים מתימן. מושב פדויים הוא מושב העולים הראשון שהוקם בנגב במסגרת מבצע 'מן המחנה אל הכפר'. מקור שמו בפסוק מישעיהו: "וּפְדוּיֵי ה' יֵשְׁבוּ וְבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה וְשִׂמְחַת עוֹלָם עַל רֵאשִׁים שְׁשׂוֹן וְשִׂמְחָה יִשְׁגּוּ וְנָסוּ יָגוֹן וְאַנְחָה" (ל"ה, י).

בני דרוך

בשנת 1946 נוסד מושב בני דרוך, השוכן ליד העיר נתניה. שמו מסמל את שאיפת תושביו לחיי דרוך בארץ האבות. המתיישבים הראשונים היו חיילים משוחררים, אשר שירתו בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה.

חושה חרות

בשנת 1930 נוסד מושב חרות, השוכן במועצה האזורית לב השרון. שמו נבחר לציון 1,800 שנה למרד בר-כוכבא, ומלחמתו לחירות ישראל. על המטבעות מתקופת מרד בר-כוכבא מוטבעות המילים "חרות יהודה".

רחוב מלאה השחרור

שם הרחוב, שנקרא בעבר רחוב הבורג', שונה למעלה השחרור לכבודם ולזכרם של משחררי העיר חיפה שנלחמו שם בימי מלחמת העצמאות במהלך הקרב לכיבוש העיר התחתית.

בית חרות

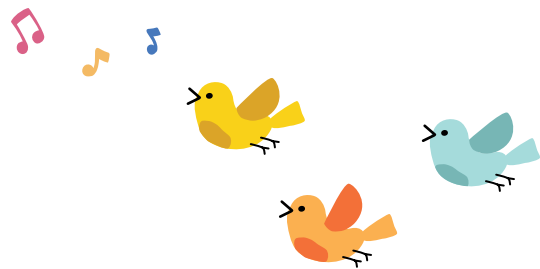
בשנת 1933 נוסד היישוב בית חרות על ידי גרעין עולים מארצות הברית. היישוב נקרא על שם הארגון החקלאי האמריקני 'חרות' שעזר להעלותם ארצה. שם היישוב קשור גם בהגדה של פסח: "הוציאנו מעבדות לחירות מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב".

גאולים

בשנת 1938 נוסד היישוב בני גאולים, השוכן בדרום השרון. שמו נבחר כדי להזכיר את יציאת החברים המייסדים מגלות גרמניה לארץ ישראל, וכדי לעודד אחרים לעלות ארצה בעקבותיהם.

רחוב אברהם אינקואן

נקרא על שם נשיא ארצות הברית שנבחר בשנת 1860, ביטל את העבדות בארצו, והוביל את מלחמת האזרחים האמריקאית כדי להגן על חופש האדם בכל מדינות ארה"ב.

מעבדות לחירות – על חירות ואחריות

מדוע לדעתכם/ חשוב להעביר מדור לדור את סיפור יציאת מצרים?
האם יותר חשוב לספר על היציאה ממצרים או על העבדות שקדמה לה?

כִּי יִשְׁאַלְךָ בְּנֶךָ מָחָר לֵאמֹר מָה הָעֲדוֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צָוָה ה' אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם:
וְאָמַרְתָּ לְבְנֶךָ עֲבָדִים הָיִינוּ לְפָרְעָה בְּמִצְרָיִם וַיֹּצִיאֵנוּ ה' מִמִּצְרָיִם בְּיַד חֲזָקָה.
דברים ו', כ

“זכרת כי עבד היית בארץ מצרים” | ד"ר מיכאל ויגודה

אחד הזיכרונות העמוקים והטראומטיים ביותר של עם ישראל בראשית דרכו הוא שעבוד מצרים. במצרים חוו בני ישראל כעם זר סבל רב בגלל ניצול מחפיה, דיכוי והשפלה. האירוע המכונן של יציאת מצרים... מסמן את לידתו של רעיון חירות האדם וכבודו. בעקבות אירוע זה, הוטלה על עם ישראל המשימה לייסד חברה שבה הכול, גם העניים והחלשים ביותר, יזכו להכרה בזכותם לכבוד ולחירות, ולא ייהפכו לכלי להשגת מטרות כלכליות או מדיניות של אחרים.

התורה והנביאים מזהירים פעמים אין ספור מפני עושי הזר וניצולו. הזר נחשב יחד עם היתום והאלמנה לאחת החוליות החלשות בחברה, ולו רק בשל בדידותו הנובעת מעקירתו מסביבתו הטבעית, והוא זקוק להגנה: "וְגֵר לֹא תִזְנֶה וְלֹא תִלְחָצְנֶנּוּ כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות כ"ב, כ), "וְגֵר לֹא תִלְחָץ וְאִתָּם יְדַעְתֶּם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות כ"ג, ט).

הזיכרון והמשפט, גיליון 154

- לפי מיכאל ויגודה, מה המשימה שהוטלה על עם ישראל בעקבות יציאת מצרים?
- מהו ההיפך מחירות וכבוד האדם לפי דבריו?
- הגרים במקרא הם זרים חסרי נחלה, המייצגים את השכבה המוחלשת בחברה (לצד אלמנות ויתומים). מי נחשב לחוליה החלשה בחברה הישראלית היום? האם השכבה המוחלשת היא בהכרח גם זרה?
- "וְאִתָּם יְדַעְתֶּם אֶת נַפְשׁ הַגֵּר כִּי גֵרִים הָיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם" (שמות כ"ג, ט) – מה הכוונה בביטוי 'לדעת את נפשו של אדם'? מדוע חשוב 'לדעת את נפשו של האחר'? איזו התנהגות מצופה ממי שידע את נפשו של הגר?

לא עוד שעבוד – ללמוד להיות חזק שמתנהג כראוי |

ד"ר אורית אבנרי

לאחר מעמד הר סיני, משה עולה להר וחוזר כאשר באמתחתו קובץ חוקים מפורט. קובץ זה נפתח בדיני עבד עברי, וליתר דיוק במצוות שחרור עבדים. זו המצווה הראשונה שבה מצווה עם ישראל לאחר מעמד הר סיני...

העובדה שעל כל אדם מוטלת החובה לזכור שהוא היה עבד במצרים יכולה להוביל לשתי מסקנות מנוגדות בתכלית. אפשרות אחת היא שבעקבות תקופת עבדותו אומר לעצמו האדם – לעולם לא אחזור למעמד העבד! אעשה הכול כדי להיות אדון. אמירה זו משקפת מיאוס מעמדת העבדות ורצון עז להיות בצד השני של המטבע – בצד האדנות [האדון].

ישנה גם אפשרות חלופית לזיכרון העבדות במצרים. באפשרות זו, העבדות נחוותה באופן כל כך קשה וטראומתי עבור האדם, עד שהוא אינו מוכן בשום אופן להשלים עם מציאות שבה יהיו סביבו עבדים נרצעים [כפופים מוחלשים]. על כן הוא ניגש בחדווה לפעולת שחרור העבדים...

התורה פונה תמיד לאדון, לבעל הקרקעות, לעשיר... רק כשיש עבד, [כש] יש מיעוטים, [או כשיש] גרים – ישנה גם הזדמנות להתנסות בבלימת הכוח, ללמוד להיות חזק שמתנהג כראוי. אין בתורה אנרכיזם [מערכת ללא חוקים או כללים] ולא פנטזיה על עולם ללא היררכיה [עולם ללא מעמדות ופערים], אלא ניסיון להגביל אותה.

... משמעות יציאת מצרים היא לא "לעולם לא עוד עבד" ולא חשוב באיזה מחיר, אלא "לעולם לא אהיה אדון משעבד כמו מצרים", אפילו אם לעיתים המחיר יהיה לא פשוט. ריסון הכוח מבלי לוותר עליו – זו המורכבות הרוחשת מתחת לחוקי שחרור העבד, הגר והשבת.

מאמר בעיתון מקור ראשון, פברואר 2013

מעבדות לחירות – על חירות ואחריות

חופשי ומאושר | שרית שטינהרט

שרית שטינהרט

חירות ואחריות

אדם ועם הקפצים [רוצים] בחירות, בהתנערות מן העבדות, חייבים לזכור בכל דור ודור מה היה מצבם בתקופה שלפני החירות. ומזיכרון עמוק זה – לשאוב תעצומות-נפש, כוחות-רצון ומשאבי-אחריות כדי להיות מסוגלים לעמוד בנטל החירות.

כי חירות איננה הפקרות, מין זכות ורשות לעשות כל מה שעולה על הדעת [מה שמתחשק]. חירות היא התכונה שאיתה מסוגלים אדם ועם לנהוג באחריות ולהשליט את התבונה על היצר [לנהוג בשיקול דעת].

פעם שמעתי ממישהו: "...חייב אדם לראות את עצמו!" – וכאן עוצרים, שוכחים את חלקו השני – "כאילו הוא יצא ממצרים". שהוא החלק הכי חשוב במשפט הזה. זהו הצו האישי, המחנך, הקורא לכל אחד בכל מקום ובכל זמן – לא לשכוח את צרת העבדות, ולא לזלזל בכובד האחריות המתחייב מן החירות. כך – כל אדם, ובראש וראשונה – אדם מישראל. נחמן רז, קיבוץ גבע, 2000

מארכיון
החגים
הקיבוצי

- מה ההבדל בין 'חירות' לבין 'הפקרות'? תנו דוגמאות. ?
- במקור נכתב על "נטל החירות". מדוע החירות נחשבת נטל? מה מסייע לשאת את הנטל ולהתמודד איתו? ?
- בהגדה כתוב: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". לפי המקור, מה התנאי החיוני לביצוע משימה זו? ?
- לפי המקור, מדוע אסור לשכוח את העבדות? מדוע יש לכך חשיבות מיוחדת עבור אדם מישראל? מה דעתכם/ן? ?

מהו חופש לפי התמונה? ?

על בסיס המקורות שלמדתם/ן, הוסיפו לתמונה מרכיבים שמבטאים חירות, שיהפכו את ה'חופשי ומאושר' גם לבן חורין. !

משעבוד לשחרור – חירות פנימית

מה מסמל החיבור של המצה עם המרור בברכה שבהגדה?
 מה הקשר בין שמחת החירות (או הגאולה) לבין הציפייה לשלום?
 הברכה מתייחסת לשחרור ביציאת מצרים ("אשר גאלנו וגאל את אבותינו"), וגם לשחרור עיתידי ("שיר חדש על גאלתנו") – על איזו חירות/גאולה אפשר לברך בימינו? למה לדעתכם/השמחה העתידיה מקבלת ביטוי בברכה?

ברוך אתה... אשר גאלנו וגאל את אבותינו ממצרים, והגיענו הלילה הזה לאכל בו מצה ומרור. כן ה' אלהינו... יגיענו למועדים ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום... ונודה לך שיר חדש על גאלתנו ועל פדות נפשנו.

פדות - גאולה, הצלה, שחרור

מתוך ההגדה של פסח

מספרים ביציאת מצרים, מתוך יומן השבי של הטייס גדעון מגן

במהלך קרב אוויר שנערך ב-2 באפריל 1970 הופל מטוס ישראלי. הטייס גדעון מגן, והנווט פיני נחמני, נפלו בשבי הסורי. גם הטייס בועז איתן נפל בשבי חודשיים אחר כך. השלושה ישבו בכלא שבפרברי דמשק עד השבתם ארצה בשנת 1973.

הנה עבר הפסח, החג הלאומי בה"א הידיעה של עמנו. ואנחנו בין הבודדים שנמנע מהם לחוג אותו עם בני ביתנו. את אווירת החג אצלנו קשה לתאר: מבעוד בוקר עשינו ניקוי יסודי בתא, ניקוי שלא נעשה עדיין לרצפת הבטון של תאנו. על חתיכת קרטון ציירנו את צלחת הסדר, כאשר במרכזו מנג דוד, שבכל אחד מקצותיו מקום למצרכי הצלחת. אחר הצהריים הצלחנו לארגן שטיפה עצמית, במים צוננים כקרח, ואחריה לבשנו את בגדי החג שהכניסו אותנו למתח וציפייה לערב כי ירד.

אלה היו השעות הקשות של חשבון הנפש, של זיכרונות האסיר השבוי, הגואים והפורצים עד מחנק, לחשוב על הבית, לנסות ולחוש את האויר הספוג ריח ואווירת חג של שעות בין הערביים... שתי הגדות של פסח ופירורי המצות שהגיעו מהרב הראשי של ציריך, נתנו הרגשה של סדר פסח אמיתי.

הסדר שטף וקלח. כשבועז איתן, הצעיר בינינו, כמעט ילד, שר את הקושיות, דמעות עלו בגרוני... המחזה היה כל כך מוזר. במדינה אויבת, בבית הכלא השמור ביותר, יושבים שלושה ישראלים שבויי מלחמת חירות וחוגגים בשירה את חג חירות הדורות.

בעוד אנו חוגגים את הסדר וקוראים בקול את ההגדה, הופיעו השומרים ודרשו מאתנו לחדול ממעשינו... סרבנו להפסיק, גם כשאיימו עלינו שישליכו אותנו לצינוק כעונש על הרעש שאנחנו עושים.

אבל את רעש החירות לא יכול להשתיק גם האיום בבידוד בצינוק הנורא. סיימנו את ההגדה בשירת 'חד גדיא' והמשכנו בשירה ישראלית אמיתית וחמה: 'ירושלים של זהב', 'שנינו מאותו הכפר' ועוד שירים שדבר אין להם עם הפסח. הכול כדי למשוך את החגיגה עמוק אל תוך הלילה, ולנקום את נקמתנו הקטנה...

מעולם לא השתתפתי בסדר פסח ארוך כל כך. צריכים היינו ליפול בשבי כדי לקיים את אשר נאמר ב'הגדה': "והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה...".

אתר קיבוץ עין שמר

- מה מאפשר לשבויים לייצר אווירת חג גם בכלא?
- באילו רגעים חשו השבויים בני חורין לדעתכם/מה תרם לזה?
- מהי חירות לפי סיפורו של גדעון מגן?

למרות הכל הרגשנו את עצמינו בני-חורין | הרב סיני אדלר

הרב סיני אדלר
 נולד בצ'כוסלובקיה. במרץ 1943 גורש לטרזינשטאט ומשם לאושוויץ. הרב אדלר שרד את צעדות המוות, שוחרר במאי 1945, ועלה לארץ ישראל.

היה זה הפסח הראשון שהיה עלי לבלותו במחנה ריכוז. בפסח הקודם היינו עדיין בגטו טרזינשטאט, שם ערכנו את הסדר בחוג המשפחה. באותם הימים היה סגר חמור בתוך הגטו ועם רדת החשיכה נאסרה הדלקת אור ואפילו גפרור. בנסיבות אלו נאלצנו להקדים את עריכת הסדר. אבל הייתי עדיין יחד עם הורי, ועל השולחן היו מונחות כמה מצות ותה מעורב בריבה במקום יין.

במאוטהאוזן [מחנה הריכוז] הסדר היה שונה לגמרי... לאחר המפקד שנערך לפנות ערב, ולפני כניסתנו לצריף ללינה, היתה אפשרות להסתובב ברחבה הקדמית של הצריפים. ביקשתי מאחד הבחורים שיטייל איתי קצת. בזמן ההליכה הלוך ושוב אמרנו בעל פה קטעים מן ההגדה, עד כמה שהיו זכורים לנו. ליל סדר מיוחד בימינו, ללא מצות ויין, ללא סעודת חג שבה מסובין כל בני המשפחה לשולחן אחד, אלא ליל סדר בהליכה. גופותינו היו מושפלים ומשועבדים, אולם את רוחנו לא יכלו שוב לשעבד, ולכן יכולנו לומר גם באותם התנאים: "עבדים היינו לפרעה במצרים ויוציאנו ה' אלוקינו משם", כי למרות הכל הרגשנו את עצמנו בני חורין.

הרב סיני אדלר, בגיא צלמונות. שנת חיים של נער במחנות ריכוז. יד ושם, ירושלים תשל"ט, ע"מ 54-53. מאגר המידע המקוון אודות השואה, יד ושם

- אילו מנהגים הצליח הרב אדלר לשמר גם בתנאי הגטו ומה נשמר גם במחנה הריכוז?
- מדוע היה חשוב לרב אדלר לשמר את מנהגי החג בכל תנאי?
- מה משמעות החירות עבורו? במה מתבטאת חירות זו במחנה הריכוז?

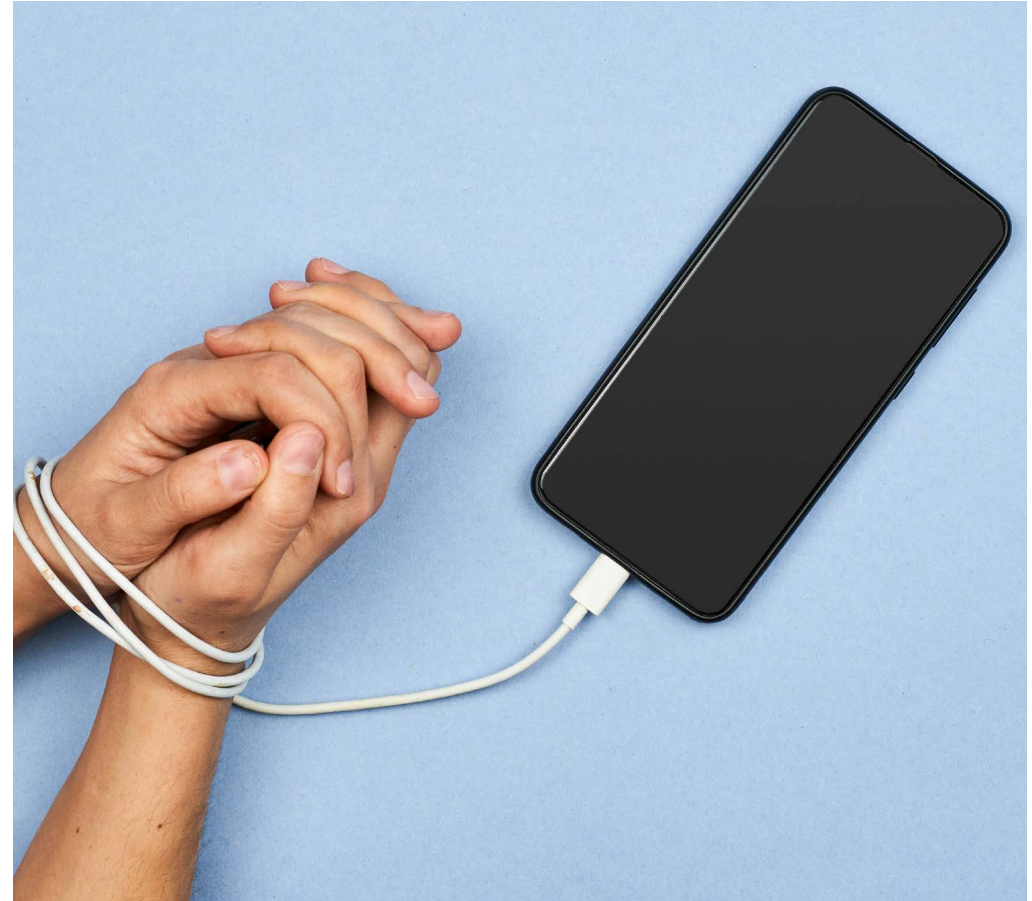
חירותו של אדם - ממנו עצמו | יוסי אסף

חירותו של היהודי לבחור בגורלו אינה ניטלת ממנו [נלקחת ממנו] ע"י זרים כל עוד הוא עצמו עומד עליה למְמָשָׁה [מתעקש, שומר עליה]... היהודי נוכח ביציאת מצרים מדי פסח - עליו להתייצב מול התביעה שמציב לו עברו, לחיות כבן חורין. אין מי שיגזול ממנו חירות זו. אין גם מי שיעניקה לו - לבד ממנו עצמו.

קיבוץ בית השיטה, תשל"ח

- מהי החירות לפי דברי יוסי אסף? מה ההיפך מחירות לפי דעתו?
- לפי יוסי אסף, במי תלויה חירותו של אדם?

קרדיט: איתן אלחזז ברק

קרדיט: קרן איזיקסון (הועד הפראלימפי)

מבית עבדים לעם - חובת החירות

המשנה מעמידה רצף של מעברים בין ניגודים: מעבדות לחירות, מיגון לשמחה, מאבל ליום טוב, מאפילה לאור גדול ומשעבוד לגאולה. כיצד כל צמד ניגודים קשור לערך החירות? בחרו אחד מהצמידים וספרו על מעבר שחוויתם/ן (לדוגמה: יום או תקופה שהחלו בעצב (יגון) והפכו לשמחה).

לְפִיכָךְ אֲנַחְנוּ חֹבְבֵי הַחֵירוּת... לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאֲבוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל הַנְּסִים הָאֵלֶּה, הוֹצִיאָנוּ מֵעֲבָדוֹת לְחֵירוֹת, מִיָּגוֹן לְשִׂמְחָה, וּמֵאֲפֵלָה לְאֹר גָּדוֹל, וּמִשְׁעָבֹד לְגָאֻלָּה.

משנה, פסחים י', ה

קול הפסח | נחום סוקולוב

כנגד ארבעה דברים באה גאולת ישראל ממצרים, זה היה שחרור מלחץ גופני, ממצוקה חומרית [כלכלית], מהשפלה חברתית ומסכנה של התנוונות רוחנית.

פסח היה לא רק שחרורם מבית-עבדים, כי אם גם לידתה של אומה... ואולם יום הגאולה לא בא רק לעם היהודי בלבד, כי אם לכל לאום וארץ עד סוף כל הדורות. וביום זה יעמדו לדין כל אותם העריצים [שליטים אכזריים] ... הרוצים לגזול מיצירי אלוהים שנבראו בצלמו [בני-אדם] את הזכות לחיות, לחשוב ולפעול לפי מצפונם. וזהו מובנו העמוק של "זמן-חירותנו".

מהם ארבעת היבטי השחרור ביציאת מצרים לפי סוקולוב?

איזה היבט הכי חשוב בעיניכם?

פסח נקרא 'זמן חירותנו' (החירות שלנו) - מהי החירות לפי סוקולוב? של מי החירות לדבריו?

חובת החירות | שלמה דרך

לחירות פנים רבות והשאיפה לחירות מעמידה אותנו במבחנים רבים. הקשה שבהם - מבחן החירות הפנימית.

לכן ציוותה עלינו ההגדה של פסח "חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". היציאה ממצרים - וכל יציאה מקושי היא סוג של יציאת מצרים - היא חובה, ולא זכות בלבד... זכות האדם לחירות היא יסוד של הדמוקרטיה. המוסר העברי שנובע מניסיון עבדות מצרים, מבוסס על חובת החירות, כחובה מוסרית שרק מי שלוקח אותה על עצמו הוא "בן חורין" במלוא המשמעות.

אין חירות אמיתית ללא שוויון. במקום שישנם אדון ועבד לא ישכון שוויון ממש. ובמקום שבני אדם אינם שווים ערך זה לזה, לא תיתכן חירות של אמת. רק בני שוויון הם בני חורין.

מעובד ע"י צוות מכון שיטים, קיבוץ גבעת חיים מאוחד, אפריל 1967

חירות פנימית היא היכולת לבחור, להחליט ולפעול על בסיס החלטה ולא מתוך הרגל או השפעה חיצונית.

מדוע זו החירות הקשה ביותר?

מה ההבדל בין 'זכות החירות' ל'חובת החירות'?

משפט הסיום של המקור קובע שאין חירות אמיתית במקום שאין שוויון. מה דעתכם/ן? תנו דוגמה שתחזק את

עמדתכם/ן.

התקווה | נפתלי הרץ אימבר

כל עוד בַּלְבָּב פְּנִימָה
נֶפֶשׁ יְהוּדֵי הוֹמְיָה,
וּלְפָאֲתֵי מִזְרָח, קְדִימָה
עֵין לְצִיּוֹן צוֹפִיָּה;

עוד לא אֶבְדָּה תְּקוּנָתְנוּ,
הַתְּקוּהָ בֵּת שְׁנוֹת אֲלֵפִים,
לְהִיּוֹת עִם חֶפְשִׁי בְּאַרְצֵנוּ
אֶרֶץ צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם.

"להיות עם חפשי בארצנו" - כיצד יפרש את המשפט כל אחד מההוגים שאת דבריהם קראתם/ן? בחרו אחד מההוגים (נחום סוקולוב או שלמה דרך) והסבירו את משמעות החופש לדעתם.

האם התקווה שבהמנון כבר התממשה או עדיין ממומשת לדעתכם/ן? הסבירו את עמדתכם/ן ותנו דוגמה.

הגדות שונות ובקהילות שונות הוסיפו את 'התקווה' לליל הסדר. מה דעתכם/ן על כך?

תקוות החירות – מזרות לשותפות

- 1. הא לחמא עניא' מורכב משלושה חלקים: 1. הצבעה על המצה. 2. הזמנת העניים. 3. תקווה לעתיד. מה הקשר בין החלקים?
- 2. מדוע חוזרים כל שנה על האמירה ש"השנה עבדים", גם כשאנחנו חיים (לכאורה) כבני חורין?

<p>זהו לחם העוני שאכלו אבותינו בארץ מצרים. כל מי שרעב יבוא ויאכל, כל מי שצריך יבוא ויפסח. השנה (אנו) כאן לשנה הבאה בארץ ישראל, השנה (אנו) עבדים לשנה הבאה בני חורין.</p>	<p>הא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים כל דכפין ייתי ויכול כל דצריך ייתי ויפסח השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישאל השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין.</p>
--	---

לא רק להשמיע – גם לשמוע | אלקס ריף

בפסח הזה, אנחנו פותחים את הדלת שלנו לא רק לאנשים חדשים, לעולים חדשים, אלא גם לתרבות שלהם. אנחנו לא רק מבקשים להכיר להם אותנו ואת החג כפי שאנחנו חוגגים אותו, אלא גם ללמוד עליהם ועל המסורות שלהם. ואולי הכי חשוב – להשמיע להם לא רק את יציאת מצרים שלנו, אלא בעיקר לשמוע על יציאת המצרים שלהם. ... לפתוח את הבית לעליה, מבחינתי, משמע לטשטש את הגבולות בין בעל הבית לאורח, בין הצבר לעולה, ולהיות שני אנשים חדשים שמבקשים להכיר איש את רעהו ולבנות יחד ישראל חדשה רב-תרבותית.

מתוך: עולים לחג - הגדה לימים אלו

עיקר החירות זו השותפות | הרב יוסף דב סולובייצ'יק

עיקרה של החירות הוא השותפות עם האחר. העבד חושב רק על עצמו, ואילו אדם בן חורין חושב על האחרים ומשתתף עם האחרים. ליל הסדר מסמל את לידתה של קהילת החסד, קהילה שבה העבדים, שזה עתה נחלצו מן השעבוד, יצאו מבידודם והתמקדותם המטורפת בעצמם, והצטרפו אל קהילת חסד.

- 1. מדוע בן-חורין חושב על אחרים יותר מהעבד?
- 2. איזו שותפות באה לידי ביטוי בליל הסדר? מי צריך להיות סביב השולחן כדי שנחוש בני חורין?

- 1. מה היא פתיחת דלת אמתית לפי אלקס ריף? למה חשוב לטשטש גבולות בין א/נשים?
- 2. אלקס ריף מצביעה בעיקר על עולים/ות חדשים/ות. למי עוד חשוב לפתוח את הדלת לדעתכם/ן?
- 3. מה הייתם/ן רוצים/ות לשמוע מהם/ן על 'יציאת מצרים' שלהם/ן?

"הא לחמא עניא" – הדלת פתוחה | פרופ' אביעד הכהן

מדוע אנו אומרים זאת בארמית? מכיוון שבדור שבו גובשה ההגדה הייתה זו שפה עממית, המובנת לכל. ללמדך: החירות אינה עניין רק לעשירים. חירות היא עניין, אתגר, מטרה ותכלית לכל אדם.

ועוד מסר: רצונך להזדהות עם הזולת, לחוות את מצוקתו ולנסות למצוא פתרון להיחלצותו ממצר [מצב מצוקה], אל תזמין אותו בשפה גבוהה. מליצית. שלא יוכל להבין. ... אומרים "הא לחמא עניא" כדי להראות שלא פותחים את הדלת רק בסוף הארוחה ורק לאלה הנביא אלא בראשיתה. יותר מזה – לא רק לנביאים ומיוחסים אלא גם לסתם 'דכפין' [רעבים]. ויותר מזה – קודם כל 'דיכפין', ורק אח"כ 'למכובדים' – הפוך מהנהוג במקומותינו... עקרון זה עובר כחוט השני בסיפור יציאת מצרים, ובאופיו של החג היהודי.

מעגלי צדק, שיח יהודי חברתי

על עוני, על חירות ועל השראה | אוריאל לדברג

... הדגש בקוראנו את ההגדה ובזכרנו את יציאת מצרים הוא להזכיר לעצמנו ולבני משפחתנו את השאיפה להיות בן חורין. הרצון... להיות מה שהננו ומה שאנו צריכים ורוצים להיות. לכן, כדי לשאוף לחירות, אנו נזכרים תוך כדי חגיגה ושמחה משפחתית וציבורית בעבודות ובמשמעותה הקשה. אנו פוגשים את העני המתארח אצלנו, ורואים את עצמנו משתקפים בו ואותו משתקף בנו. אנו אוכלים לחם עוני ונזכרים דרכו בשעבוד שלנו, בדלותנו ובחסרוננו [במה שחסר לנו] כיום ולא רק אז. מודעות למצבנו ושאיפה לשיפורו – זוהי כל תורת החירות על רגל אחת... כל תהליך של תיקון הוא תהליך איטי ומדורג. אין קיצורי דרך. על כן הקריאה לחירות והידיעה שהיא אינה שלמה אלא מחייבת תהליך ארוך הן הודעה על כך שיש חירות בעולם. חירות שניתן לשאוף אליה למען העתיד. ...

ישראל היום, 2012

- 1. לפי אביעד הכהן אל מי מופנית האמירה "הא לחמא עניא"? מי הקהל?
- 2. באיזה אופן מבטאת אמירת "הא לחמא עניא" את ערך החירות?
- 3. איך הייתם/ן מקבלים/ות אדם זר שהיה מבקש להצטרף לליל הסדר אחרי ההזמנה 'כל רעב יבוא וישב'?

- 1. למה חשוב לזכור את העבודות והעוני במהלך ליל הסדר?
- 2. איך מסביר אוריאל לדברג את המשפט "השנה עבדים, בשנה הבאה בני חורין"?
- 3. אם כל שנה אנחנו עדיין לא בני חורין לחלוטין – מדוע ממשיכים לחגוג את חג החירות?